

Янна ЧЕПУРЕНКО

Система документопостачання бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України»

У статті розглянуто особливості системи документопостачання фонду бібліотечно-архівної колекції. Висвітлено способи комплектування та джерела документопостачання галузевого документного фонду. Визначено шляхи вдосконалення системи документопостачання, яка забезпечує комплектування бібліотечного, архівного, музейного фондів та фонду електронних інформаційних ресурсів Фонду президентів України.

Формування документного фонду – це система процесів, складовими елементами якої є комплектування, організація та управління документним фондом. Комплектування документного фонду в бібліотекознавстві визначається як створення та постійне поповнення фонду відповідно до завдань і функцій бібліотеки¹. Одним зі складових процесів комплектування документних фондів є процес формування системи документопостачання, яка об'єднує способи комплектування та джерела документопостачання. У теорії бібліотечно-фондознавства конкретно розробці аспектів системи документопостачання приділялася недостатня увага. Слід зауважити, що в ряді загальних фондознавчих досліджень Ю. В. Григор'єва, Ю. Н. Столярова це питання розглядалося в контексті формування бібліотечних фондів, коли функціонувало планове поповнення фондів бібліотек: ефективно працювала система обов'язкового примірника, процес комплектування був централізованим (завдяки бібліотечним колекторам) і фінансово забезпеченим, існувала система попереднього замовлення документів на основі тематичних планів видавництва. Згадані джерела склали систему джерел гарантованого надходження документів до фондів. В останнє десятиліття ця система зазнала змін. Такі зміни для загальних фондів бібліотек були відображені в дослідженнях В. І. Терешина. Однак дослідження системи документопостачання галузевих фондів у сучасних умовах все ще залишається питанням недостатньо вивченим і розробленим. На процес комплектування документних фондів вплинули трансформації в соціально-економічному житті суспільства, у розвитку нових інформаційних технологій, що призвели до появи документів на нових носіях інформації (електронних інформаційних ресурсів), які повноправно зайняли своє місце в бібліотечних фондах, збагативши ці фонди і піднявши бібліотеки на новий рівень

інформаційного забезпечення суспільства. На цьому рівні система документопостачання бібліотек має свої особливості, які пов'язані з функцією бібліотеки як документно-інформаційного центру.

Чітке визначення елементів системи документопостачання будь-якого документного фонду (бібліотечно-го, архівного, музейного, фонду електронних інформаційних ресурсів) забезпечує його якісне комплектування. Усі елементи системи документопостачання мають працювати узгоджено і забезпечувати досягнення основної мети процесу комплектування – забезпечення оптимальної повноти документного фонду. Визначення, уточнення та прогнозування елементів системи документопостачання є важливим напрямком роботи по комплектуванню документного фонду бібліотеки.

Розробка системи документопостачання галузевого фонду, який є складовою частиною єдиного документного фонду бібліотеки, є актуальною з точки зору формування документного фонду сучасної бібліотеки, котра об'єднує різні види документів і різні тематичні напрями. Фонд президентів України (далі – ФПУ) є структурним підрозділом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), який серед інших функцій займається саме формуванням документного фонду конкретної тематики. ФПУ як спеціальна бібліотечно-архівна колекція є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий та культурний обіг документних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність та життя президентів України, документи і матеріали громадських організацій та осіб, діяльність яких пов'язана з реалізацією державної влади в Україні, а також видання про історичні форми організації державної влади на території України². Важливим чинником якості документних фондів бібліотечно-архівної колекції є ство-

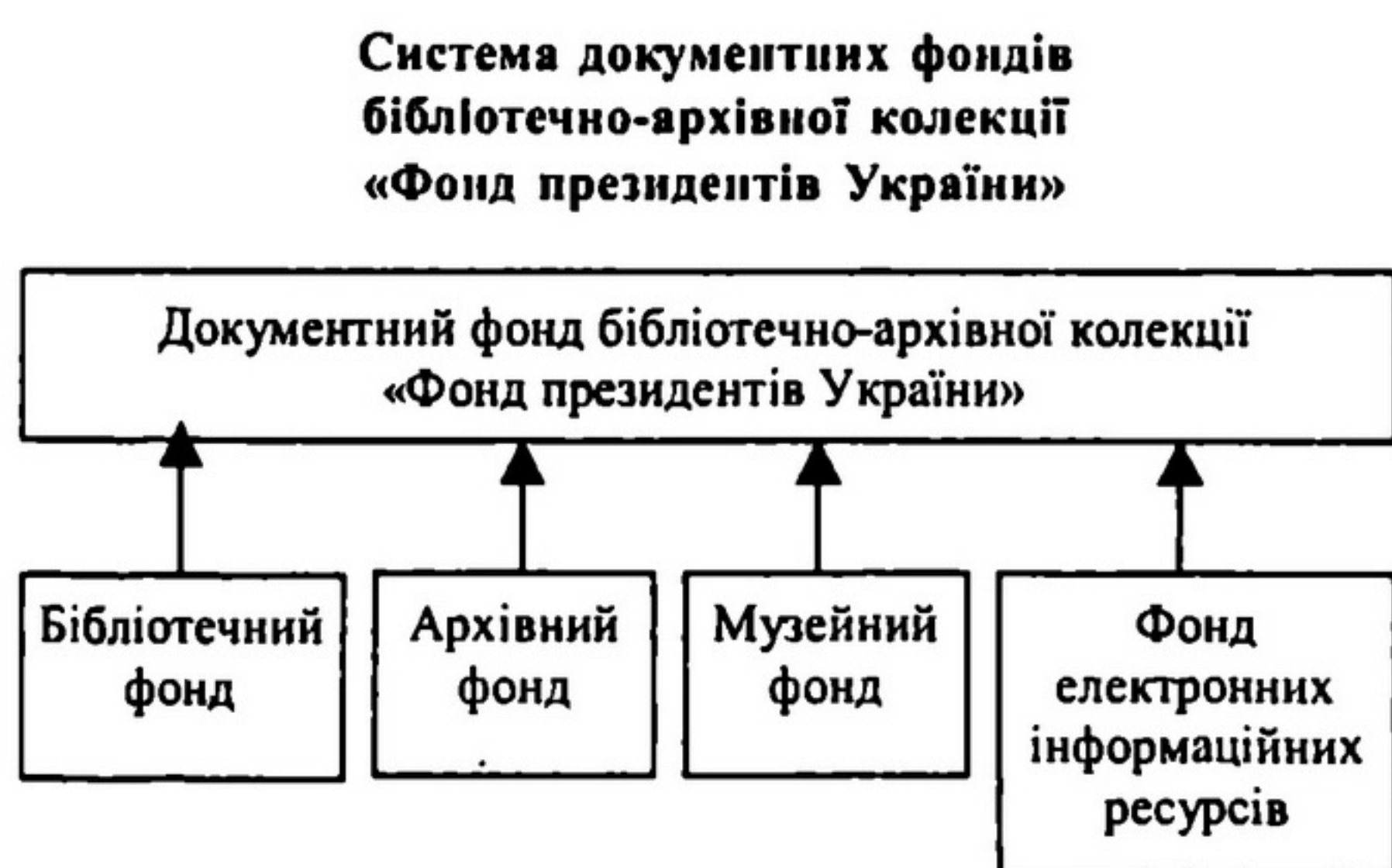
¹ Библиотечные фонды / Под ред. Ю. Н. Столярова, Е. П. Арсфьевой. – М., 1979. – С. 51.

Чепуренко Янна Олексіївна, канд. іст. наук, зав. відділу пошуку та обліку документів Фонду президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

² Положення про Фонд президентів України: Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. № 936/96 // Збірник указів та розпоряджень Президента України / Адміністрація Президента України. – Вип. 4, ч. 1 (жовтень–листопад 1996 р.). – К., 1996. – С. 41–47.

рення умов для їх систематичного та раціонального поповнення усіма видами документів відповідно до тематико-типологічної структури бібліотечно-архівної колекції, її завдань і функцій. Система документопостачання визначається тематико-типологічною структурою документного фонду бібліотечно-архівної колекції. Залежно від тематико-типологічної структури фонду визначаються конкретні способи комплектування та конкретні джерела документопостачання для кожного документного фонду ФПУ, які у сукупності складають єдиний документний фонд бібліотечно-архівної колекції³. Складовими елементами єдиного документного фонду ФПУ є документні фонди, які виокремлені відповідно до виду документів: бібліотечний фонд (твори друку); архівний фонд (архівні документи з особових архівів президентів України, що перебувають у їхній приватній власності і не входять до номенклатури справ державного архіву Президента України, а також копії архівних документів офіційної діяльності президентів України, інших осіб, причетних до державної влади в Україні); музейний фонд (музейні документи, пов'язані з життям та діяльністю президентів України, інших осіб, причетних до державної влади); фонд електронних інформаційних ресурсів (сукупність баз даних, електронних версій документів та електронних документів (документів, які існують лише в електронній формі) (схема 1).

Схема 1

Особливість організації комплектування галузевого фонду бібліотечно-архівної колекції зумовлена тим, що цей фонд є складовою частиною документного фонду НБУВ. Відповідно до цього його комплектування здійснюється як відповідними структурними підрозділами НБУВ (відділом вітчизняного комплектування, відділом іноземного комплектування, відділом обмінно-резервних фондів), так і структурним підрозділом ФПУ (відділом пошуку та обліку документів). Така організа-

³ Єдиний документний фонд ФПУ – це система документних фондів, яка представляє собою сукупність взаємопов'язаних та доповнюючих один одного документних фондів, формування та використання яких ведеться за єдиним планом відповідно до завдань і функцій бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України».

ція комплектування забезпечує всебічне вивчення документних потоків тематики ФПУ, прийняття кваліфікованих рішень про залучення документів до фонду, прийняття оптимальних рішень щодо способів комплектування та джерел документопостачання конкретних документів та технологічну реалізацію придбання документів у відповідності з єдиною технологією комплектування документних фондів НБУВ.

Як відомо, головною ознакою системи документних фондів є єдина система їх формування – сукупність процесів, спрямованих на створення та розвиток цього фонду. Комплектування документного фонду ФПУ – це планомірний процес, який включає дослідження документного потоку тематики ФПУ, відбір документів та їх придбання конкретними способами з визначених джерел.

Способи комплектування ФПУ – це сукупність процесів, які спрямовані на придбання документів з метою комплектування бібліотечно-архівної колекції. Способи та джерела комплектування, як зазначалося, є основними елементами системи документопостачання. Основними способами комплектування документного фонду ФПУ є регламентоване нормативно-правовими актами отримання документів, перерозподіл документних фондів, купівля, передплата, репродуціювання документів, документообмін, безоплатне отримання документів (дари) та аналітико-синтетична обробка інформації (схема 2).

Схема 2

Спосіб регламентованого нормативно-правовими актами отримання документів для ФПУ є суттєвим поповненням документного фонду. Це джерело базується на нормативно-правових документах, які надають право на безоплатне отримання документів, право першочергового комплектування або гарантованого виділення коштів на комплектування. Такими документами є ряд законів та нормативно-правових актів, які регулюють комплектування документних фондів: закони України «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів» та інші. Для ФПУ такими нормативно-правовими документами є в першу

чергу «Положення про Фонд президентів України», розпорядження Глави Адміністрації Президента України від 19 березня 2002 року № 4 «Про порядок підготовки документів і матеріалів в Адміністрації Президента України для передачі до Фонду президентів України», «Положення про книжкову серію «Президентська бібліотека: духовні першоджерела України».

Купівля та передплата є важливим способом поповнення документного фонду ФПУ. Таким способом здійснюється поточне та ретроспективне комплектування кожного з документних фондів ФПУ. В останнє десятиліття за браком коштів це джерело документопостачання стає все недоступнішим, хоча в практиці формування бібліотечних фондів воно завжди було найголовнішим. З цієї причини відбір документів для купівлі має бути ретельнішим, кожне видання, яке має бути придбане, повинно оптимально відповідати тематико-типологічній структурі документного фонду.

Документообмін поряд з попередніми способами комплектування є для ФПУ важливим і актуальним. Цей спосіб вимагає активної попередньої роботи з визначення партнерів по документообміну, роботи безпосередньо з документами, які мають бути залучені до ФПУ. Організаційно процес документообміну досить складний, але ефективний для забезпечення якості документного фонду. Саме таким способом можна залучити до ФПУ значну кількість документів або їх копій, придбання яких іншим шляхом неможливе. Важливим аспектом процесу документообміну є те, що він впливає на популяризацію вітчизняних видань, інших документів за межами України. Традиційно документообмін поділяється на внутрішній та зовнішній (міждержавний). Щодо внутрішнього документообміну, то організаційно цей процес проходить без ускладнень. Зовнішній документообмін регулюється рядом міждержавних угод, нормативно-правових актів, що стосуються митних операцій та механізмів пересилки документів. Технологічно процес документообміну складається з наступних операцій: процесу пошуку необхідних для ФПУ документів, прийняття рішення про організацію документообміну, придбання еквівалентних документів, організації пересилки та отримання документів. Принципово важливим питанням для організації документообміну є встановлення еквівалента при обміні документами. Це питання потребує ґрунтовного дослідження, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою вироблення науково обґрунтованих рекомендацій. Цей спосіб комплектування документних фондів має базуватися на рівноправності та взаємоповазі партнерів по документообміну. Документообмін як спосіб комплектування документних фондів бібліотек вимагає також ряду міждержавних угод та урядових рішень, приєднання України до існуючих міжнародних угод. Рекомендації щодо таких документів мають бути ініційовані бібліотеками після попереднього узагальнення стану документообміну, практики використання цього способу комплектування, прогнозування подальшого розвитку форм і технологій документообміну. Для ФПУ документообмін є таким, що значно

впливає на якість, повноту та інформативність документного фонду, саме тому на сучасному етапі розвитку Фонду президентів України триває робота з визначення партнерів по документообміну, механізмів організації та вдосконалення нормативно-правового забезпечення міждержавного документообміну.

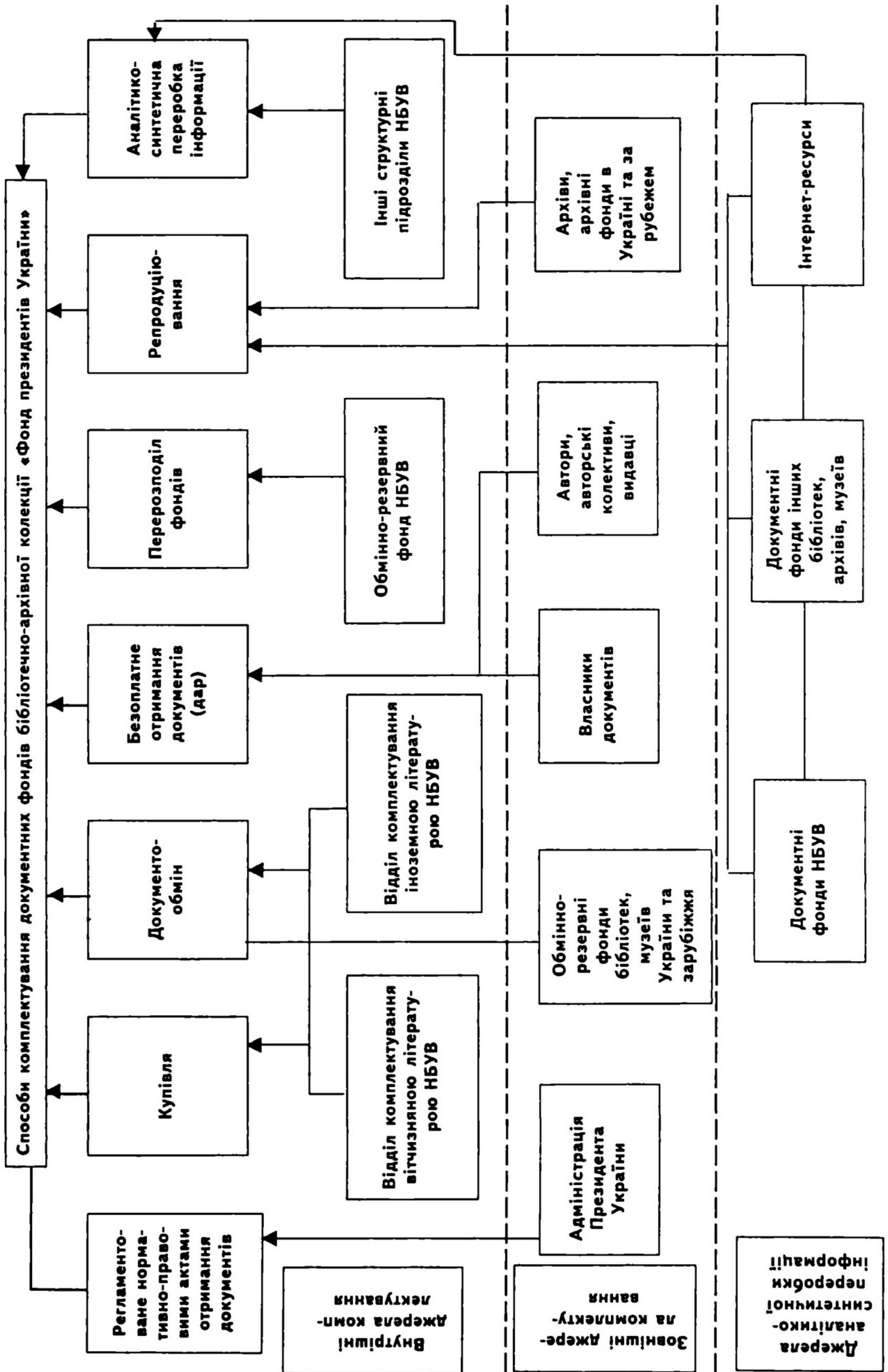
В умовах обмеженого фінансування комплектування таким спосіб, як безоплатне отримання документів (дар) набуває усе більшої ваги. Для комплектування як бібліотечного, так і архівного та музейного фондів це один з найважливіших способів комплектування. Залучення таким способом документів до ФПУ вимагає активної роботи з власниками архівних та музейних документів авторами, установами та організаціями-видавцями профільних для ФПУ документів. Організація безоплатної передачі документів їх власниками, авторами та іншими особами, які володіють необхідними для ФПУ документами, досягається шляхом переговорів, домовленостей, що потребує тривалого часу. Слід наголосити на тому, що результат переговорів залежить і від авторитету бібліотеки, колекції; комплектатори мають бути найвищої кваліфікації, досконало знати свій документний фонд, вміти спілкуватися. Такий спосіб комплектування є ефективним для поповнення документних фондів і, особливо, для поповнення галузевих документних фондів.

Одним зі способів комплектування ФПУ є перерозподіл документного фонду НБУВ шляхом відбору і залучення документів із обмінно-резервного фонду НБУВ. Саме шляхом перерозподілу документного фонду до ФПУ надходять документи ретроспективного характеру. Комплектування ФПУ документами з обмінно-резервного фонду НБУВ здійснюється на основі відбору комплектаторами профільних для ФПУ видань та передачі цих видань згідно з технологією НБУВ до ФПУ.

З розвитком інформаційних технологій, множинної техніки все вагомніше місце серед способів поповнення документного фонду в бібліотечній практиці займає процес репродуціювання документів. З метою комплектування бібліотечного, архівного фондів та фонду електронних інформаційних ресурсів ФПУ документами, оригінали яких не можуть бути залучені до бібліотечно-архівної колекції, здійснюється репродуціювання цих документів відповідно до законодавства України про авторське право. Способи репродуціювання документів різні: ксерокопіювання, фотокопіювання, мікрофільмування, оцифровування документів тощо. Репродуціюванню підлягають також особливо цінні документи, придбання яких практично неможливе для бібліотечно-архівної колекції або у тому разі, коли є необхідність захистити документ, який є у фонді і який користується активним попитом, від зношення та пошкодження. Репродуціювання документів шляхом оцифровування характерно також для формування фонду електронних інформаційних ресурсів ФПУ. Для галузевого документного фонду, яким є ФПУ, спосіб репродуціювання шляхом оцифровування документів є реальною можливістю забезпечення документних фондів цінними та рідкісними

Схема 3

Способи та джерела комплектування документних фондів президентської бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України»

документами. Репродуціювання документів здійснюється відповідно до законодавства України про авторське право. Надалі оцифровування буде займати усе вагоміше місце в комплектуванні документних фондів ФПУ, зокрема фонду електронних інформаційних ресурсів.

Аналітико-синтетична обробка інформації визначається як перетворювання змісту документів з метою їх аналізу, вилучення необхідних відомостей, а також їх оцінка, порівняння та узагальнення. У результаті аналітико-синтетичної переробки інформації, а також оцифровування документів у ФПУ створюється фонд електронних інформаційних ресурсів, який складається з баз даних (бібліографічних, фактографічних та повнотекстових), електронних версій та копій документів і документів, які існують виключно в електронному вигляді. Такий спосіб комплектування є новим у системі документопостачання, він зумовлений розвитком інформаційних технологій, потребами сучасного інформаційного суспільства, підвищенням ролі бібліотек у збереженні інтелектуального надбання. Цей спосіб комплектування характерний для системи документопостачання галузевого документного фонду. Саме вивчаючи документні потоки конкретної тематики є можливість формування такого фонду. Аналітико-синтетична обробка інформації є характерним способом комплектування фонду електронних інформаційних ресурсів, якими у ФПУ комплектуються бібліографічні, фактографічні та повнотекстові бази даних. Результатом такого комплектування є створення та поповнення баз даних, які в сучасних документних потоках займають усе вагоміше місце. У цей спосіб комплектування фонду електронних інформаційних ресурсів у подальшому потребує, в першу чергу, програмного забезпечення, а також розробки технології пошуку та обліку документів цього фонду, створення довідково-пошукового апарату відповідно.

Конкретні способи комплектування передбачають конкретність у визначенні джерел комплектування. Джерела комплектування галузевого документного фонду це: структурні підрозділи бібліотеки, які займаються комплектуванням документних фондів цієї бібліотеки; установи та організації, окремі особи, які передають до спеціалізованого документного фонду документи систематично, епізодично або одноразово. До джерел документопостачання галузевого документного фонду відносяться також джерела аналітико-синтетичної переробки інформації (табл. 1).

Джерела документопостачання ФПУ умовно можна поділити на: внутрішні джерела, зовнішні джерела та джерела аналітико-синтетичної переробки інформації. Ці джерела тісно взаємопов'язані і разом складають єдину систему джерел документопостачання, яка забезпечує комплектування бібліотечного, архівного, музейного фондів та фонду електронних ресурсів ФПУ.

Характеризуючи внутрішні джерела комплектування (відділ комплектування вітчизняною літературою, відділ комплектування іноземною літературою, відділ обмінно-резервних фондів НБУВ), слід зауважити, що вони є для ФПУ централізованими джерелами комплек-

тування, і здійснюється процес поповнення документних фондів ФПУ нарівні з іншими фондами Бібліотеки. Централізована купівля та передплата документів за поданням пропозицій відділу пошуку та обліку документів ФПУ, технологічне оформлення документообміну та перерозподілу документних фондів не порушує стрункої системи документопостачання, фінансової звітності та обліку документів, яка склалася і ефективно функціонує в НБУВ. За внутрішніми джерелами комплектування здійснюється комплектування документних фондів ФПУ відповідно до технологічної інструкції НБУВ «Шлях документів у процесі бібліотечного опрацювання в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського». Зовнішні джерела комплектування документних фондів ФПУ це, в першу чергу, джерела, з якими працює відділ пошуку та обліку документів ФПУ. Згідно з класифікацією джерел комплектування, яку прийнято у фондознавстві, ці джерела відносяться до активного комплектування, тобто до комплектування, яке здійснюється як результат попередньої роботи комплектаторів з пошуку документів, визначення місця їх знаходження і способів залучення до документного фонду. До цих джерел в першу чергу відносяться обмінно-резервні фонди інших бібліотек, бібліотечно-архівні колекції, які забезпечують документообмін; власники архівних та музейних документів, автори, авторські колективи, видавничі установи та організації, з якими ведуться переговори щодо безоплатної передачі документів до ФПУ. Окрему групу джерел комплектування складають джерела аналітико-синтетичної обробки інформації, до яких належать документні фонди НБУВ, інших бібліотек, музеїв, колекцій, Інтернет-ресурси. Ці джерела документопостачання використовуються в процесі аналітико-синтетичної переробки інформації з метою комплектування фонду електронних інформаційних ресурсів (зокрема, баз даних ФПУ). Окремо до зовнішніх джерел комплектування слід віднести Адміністрацію Президента України, структурні підрозділи якої відповідно до «Положення про Фонд президентів України» та розпорядження Глави Адміністрації Президента України «Про порядок підготовки документів і матеріалів в Адміністрації Президента України для передачі до Фонду президентів України» разом з відділом пошуку та обліку документів ФПУ займаються систематичним поповненням архівного, бібліотечного та музейного фондів бібліотечно-архівної колекції.

Таким чином, зазначені вище способи комплектування та джерела документопостачання складають єдину систему документопостачання бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України» (схема 3). Система документопостачання галузевого документного фонду, який є складовою частиною документного фонду Бібліотеки, має свої особливості в способах та джерелах комплектування, пов'язані з більш досконалим, детальним та повним вивченням документних ресурсів конкретної тематики та певного виду документів відповідно до тематико-типологічної структури фонду. Це зумовлює повноту та інформативність документного фонду. Якість,

Джерела комплектування бібліотечно-архівної колекції «Фонд президентів України»

Способи комплектування	Джерела комплектування		
	Внутрішні джерела комплектування (структурні підрозділи НБУВ)	Зовнішні джерела комплектування	Джерела аналітико-синтетичної обробки інформації
Регламентоване нормативно-правовими актами отримання документів		Адміністрація Президента України	
Купівля, передплата	Відділ комплектування вітчизняною літературою. Відділ комплектування іноземною літературою		
Документообмін		Обмінно-резервні фонди інших бібліотек, президентських бібліотечно-архівних колекцій	
Безоплатне отримання документів (дари)		Власники архівних та музейних документів. Автори, авторські колективи, видавничі установи та організації	
Перерозподіл документних фондів	Відділ обмінно-резервних фондів		
Репродуціювання документів	Структурні підрозділи НБУВ, які мають спеціалізовані документні фонди	Архіви та архівні установи, бібліотеки, бібліотечно-архівні колекції України та зарубіжжя	
Аналітико-синтетична обробка інформації			Документний фонд НБУВ. Документні фонди інших бібліотек, музеїв, архівів та президентських бібліотечно-архівних колекцій. Інтернет-ресурси

інформативність та повнота документного фонду залежать від якості його комплектування, яке здійснюється шляхом дослідження документних потоків відповідно до тематико-типологічної структури фонду, раціонального використання способів комплектування та різноманітності джерел документопостачання. Комплектування галузевого документного фонду ФПУ як частини єдиного документного фонду НБУВ у подальшому має йти шляхом органічного поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел документопостачання; злагодженості та взаємодоповнення роботи структурних підрозділів НБУВ, до функцій яких належить комплектування документних фондів НБУВ та структурного підрозділу ФПУ, який займається комплектуванням бібліотечно-архівної колекції. Комплектування усіх документних фондів ФПУ (бібліотечного, архівного, музейного та фонду електронних інформаційних ресурсів) повинно здійснюватися пропорційно, планомірно документами як поточного, так і ретроспективного характеру у чіткій відповідності до тематико-типологічного плану ФПУ. Критеріями відбору документів для комплектування бібліотечно-архівної колекції є: наукова, історична та художня цінність документів, ступінь відповідності документів тематико-типологічній структурі документного фонду, завданням та функціям ФПУ, а також інтересам і потребам читачів.

В умовах обмеженого фінансування комплектування

документних фондів пріоритетними способами комплектування стають такі, як документообмін, безоплатне отримання документів (дари установ та окремих осіб), репродуціювання документів. Ці способи належать до активних способів комплектування, які вимагають серйозної попередньої роботи з пошуку документів і активізації зусиль комплектаторів по залученню документів.

Розширення та вдосконалення способів комплектування та джерел документопостачання, їх раціональне поєднання, обґрунтоване планування – усі ці аспекти потребують подальшого наукового дослідження та розробки рекомендацій з метою вдосконалення роботи по комплектуванню документних фондів, і зокрема, спеціалізованих документних фондів.

Процеси формування сучасної системи документопостачання бібліотек потребують подальшої розробки і наукового обґрунтування на основі вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду комплектування документних фондів. Зокрема, потребують розробки аспекти документопостачання фондів електронних інформаційних ресурсів. Ці фонди є повноправною складовою документних фондів бібліотеки і підпорядковуються процесу формування традиційних бібліотечних фондів; разом з тим вони мають і свою специфіку, яка повинна бути адаптованою до традиційних технологічних процесів формування галузевих бібліотечних фондів.